

Комаров Вячеслав Васильович,
*проректор Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
академік Національної академії правових наук України,
професор кафедри цивільного процесу*

НАУКОВИЙ СПАДОК ПРОФЕСОРА С. Ю. КАЦА

Семен Юлійович Кац, відомий український вчений-процесуаліст, є одним із лідерів Харківської процесуальної школи.

Із серпня 1946 р. по серпень 1949 р. С. Ю. Кац працював асистентом Харківського юридичного інституту. У 1948 р. успішно захистив кандидатську дисертацію «Участь прокурора в радянському цивільному процесі» і йому присуджено наукову ступінь кандидата юридичних наук, а у 1960 р. – вчене звання доцента. У 1971 р. він захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему «Проблеми перегляду судових постанов по цивільних правах в порядку нагляду». У 1973 р. йому присвоєно вчене звання професора.

Семен Юлійович був активним фундатором створення у 1966 р. кафедри цивільного процесу, на якій з великим натхнення проводив навчальну, навчально-методичну, виховну та наукову роботу.

Головними напрямками наукових досліджень професора С. Ю. Каца були проблеми, пов'язані з переглядом у порядку судового нагляду рішень, ухвал і постанов, що набрали законної сили. Вчений опублікував понад 40 наукових праць. Серед них: «Питання нотаріального права» (1962), «Порушення провадження в порядку нагляду з цивільних прав» (1965), «Перегляд рішень в порядку нагляду» (1965), «Науково-практичний коментар до ЦПК УРСР» (1973), «Науково-практичний коментар до Земельного кодексу УРСР» (1973), «Судовий нагляд в цивільному судочинстві» (1980), «Радянський цивільний процес» (1982).

Першою ґрунтовною роботою професора С. Ю. Каца, була кандидатська дисертація «Участь прокурора в радянському цивільному процесі». В ній системно досліджено підстави та форми участі про-

курора в цивільному процесі, його процесуальне становище. Автор зробив висновок, що правовою підставою участі прокурора в цивільному процесі є норми права, в яких містяться завдання прокуратури в цивільному процесі, а саме: охорона і захист прав і законних інтересів держави, юридичних осіб та громадян. Досліджуючи природу підстав участі прокурора в цивільному процесі, С. Ю. Кац відзначає, що участь прокурора впливає із сутності основних принципів цивільного судочинства – демократичності, диспозитивності, змагальності.

У цій роботі автор також сформулював теоретичні положення щодо процесуального статусу та форм участі прокурора в цивільному судочинстві. Зокрема, ним звертається увага на те, що останні повинні бути виражені і організовані таким чином, щоб сприяти найбільш успішному здійсненню правосуддя у сфері цивільно-правових відносин і виконанню поставлених перед прокуратурою завдань. Крім того, різні форми участі прокурора мають певну специфіку, яка обумовлена цілями і завданнями певної стадії цивільного процесу, на якій бере участь прокурор. Прокурор у цивільному процесі завжди є представником держави, його інтерес у справі завжди носить державний (публічний) характер, що свідчить про неможливість проведення паралелі у процесуальному становищі прокурора та правового становища будь-якого іншого учасника цивільного процесу. Така специфіка і обумовлює винятковість і незалежність процесуального становища прокурора в усіх стадіях процесу, незалежно від форм його участі [6].

С. Ю. Кац досліджував проблемні питання цивільних процесуальних правовідносин. Він вважав, що процесуальні правовідносини є правовою формою реалізації судового захисту суб'єктивних прав. Маючи тісний зв'язок з великою групою матеріально-правових відносин, вони створюють необхідні гарантії такого захисту. Вчений наголошував, що процесуальні правовідносини існують як стабільна система, яка визначається основними типами процесуальних правовідносин, які виникають при розгляді справи по суті, при перегляді рішень у касаційному порядку, у порядку нагляду та за нововиявленими обставинами, а також при виконавчому провадженні [5].

Вчений зосереджував свою увагу і на конституційних принципах цивільного судочинства. Досліджуючи систему принципів цивільного

судочинства професор С. Ю. Кац писав, що система принципів характеризує єдність принципів, які визначають судоустрій та цивільне судочинство. Особливу увагу він приділяв такому конституційному принципу, як правовий судовий захист, оскільки судовий захист є найвищою формою захисту суб'єктивних прав, свобод та законних інтересів, а також передбачає максимум гарантій. Цей принцип є головним у системі засад цивільного судочинства, тому що дія всіх інших принципів забезпечує реалізацію права на судовий захист на всіх стадіях розгляду та вирішення цивільної справи [2, с. 128–129].

Професор С. Ю. Кац також досліджував окремі питання нотаріату. І перш за все – питання судового порядку розгляду скарг на дії нотаріусів. В своїх роботах він зазначав, що судовий порядок розгляду скарг на дії нотаріусів є важливою гарантією захисту прав громадян, які звертаються до нотаріальних контор для вчинення тих чи інших нотаріальних дій, і засобом контролю за законністю дій нотаріусів. Авторська позиція вченого зводилась до того, що скарги на дії нотаріусів мають розглядатися в порядку цивільного судочинства, а не в адміністративному порядку. Як він доводив, провадження по скаргах на дії нотаріусів становить одну з категорій справ окремого судочинства цивільного процесу, оскільки в такому порядку суди розглядають скаргу на неправильні дії державного органу, який покликаний виконувати певні функції – вчиняти нотаріальні дії від імені держави. Що стосується розгляду скарг про визнання недійсними нотаріально посвідчених договорів, тобто цивільних справ, у яких розглядаються спір про право цивільне, то такі справи, мають розглядатися в порядку позовного провадження. З цього питання висловлена цікава точка зору, що при розгляді позовних заяв про визнання недійсними нотаріально посвідчених договорів, наприклад, купівлі-продажу, дарування, суди роблять помилку, коли не запрошують до суду того нотаріуса, який вчинив нотаріальну дію. Оскільки при розгляді таких справ нотаріуси можуть надати певну допомогу в суді у з'ясуванні дійсних прав та обов'язків сторін [3].

Головним предметом наукових досліджень професора С. Ю. Каца стала проблема перегляду судових постанов у цивільних справах у порядку нагляду у докторській роботі, він глибоко розкрив сутність,

зміст, форму та систему інституту перегляду судових постанов у порядку нагляду, дію принципів цивільного процесуального права, цивільні процесуальні правовідносини у наглядовому провадженні, правову природу протесту у порядку нагляду, підстави до скасування судових постанов наглядовою інстанцією і її повноваження [1]. У подальшому ці теоретичні положення отримали розвиток в фундаментальній монографічній праці, присвяченій проблемам судового нагляду в цивільному судочинстві [4].

Особливий інтерес, на наш погляд, становлять висновки щодо поняття, системи та завдань судового нагляду в цивільному судочинстві. Так, поняття судового нагляду розглядається в контексті закріпленої в законі системи процесуально-правових гарантій, що забезпечує своєчасний і правильний розгляд і вирішення цивільних справ з метою реального здійснення права на судовий захист.

Учений досліджує співвідношення касаційного і наглядового розгляду справ як самостійних форми здійснення правосуддя, яким притаманна процесуальна форма, яка забезпечує законність самого судового нагляду за ЦПК України 1963 р. При цьому він наголошує, що судовий нагляд не можна ототожнювати з правосуддям. По-перше, тому що не на всі судові органи, які відправляють правосуддя, покладаються функції судового нагляду. По-друге, незважаючи на те, що касаційні і наглядові судові інстанції здійснюють функції правосуддя в процесі своєї діяльності, на перший план тут виступає функція судового нагляду, оскільки предмет діяльності становить перевірка законності і обґрунтованості оскаржених або опротестованих судових постанов [4, с. 7–8].

На основі аналізу чинного на той час законодавства та судової практики автором показані особливості підстав до скасування рішень у порядку судового нагляду [4, с. 25]. Наприклад, розкриваючи поняття істотних порушень норм процесуального права, які можуть бути підставою до скасування судового рішення, він пропонує використовувати як об'єктивний критерій для правильного вирішення цього питання правові наслідки, що настають у зв'язку з порушенням. З огляду на це, під істотними доводить вчений, слід розуміти порушення, які вплинули або могли вплинути на правильність винес-

сеного рішення, тобто це таке порушення судом своїх зобов'язань, яке прямо або побічно призводить до винесення незаконного та необгрунтованого рішення. При цьому безумовні підстави до скасування рішення він пропонує розділити на три групи: а) недотримання норм, що закріплюють принципи цивільного судочинства, б) недотримання норм, що регламентують процесуальні гарантії для осіб, які беруть участь у справі, в) недотримання норм, що забезпечують належне оформлення процесуальних документів [4, с. 162–184].

Професор С.Ю. Кац залишив за собою значний творчий спадок. Він є автором понад 40 наукових робіт, його наукові ідеї та погляди отримали подальший розвиток у роботах науковців кафедри цивільного процесу та його учнів, які захищали дисертаційні роботи під його керівництвом. Семен Юделійович у спілкуванні з викладачами, науковцями, студентами був уважним, доброзичливим. Він до останнього дня свого життя працював на кафедрі і залишив про себе світлу пам'ять.

Література

1. Кац С. Ю. Проблемы пересмотра судебных постановлений по гражданским делам в порядке надзора : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 712 / С. Ю. Кац ; Харьк. юрид. ин-т. – Х., 1970. – 38 с.
2. Кац С. Ю. Развитие принципов советского гражданского судопроизводства в Конституции СССР 1977 г. / С. Ю. Кац, В. В. Комаров // Проблемы социалистической законности. – Х., 1979. – Вып. 4. – С. 125–134.
3. Кац С. Ю. Розгляд скарг на дії нотаріуса / С. Ю. Кац // Радянське право. – 1959. – № 3. – С. 114–118
4. Кац С. Ю. Судебный надзор в гражданском судопроизводстве / С. Ю. Кац. – М. : Юрид. лит., 1980. – С. 47–54.
5. Кац С. Ю. Сущность гражданских процессуальных правоотношений и их место в системе правоотношений / С. Ю. Кац // Вопросы государства и права развитого социалистического общества : тезисы респ. науч. конф., 24–26 сент. 1975 г. – Х., 1975. – С. 98–100.
6. Кац С. Ю. Участие прокуратуры в советском гражданском процессе : учеб. пособие / С. Ю. Кац. – Х. : Юрид. ин-т, 1958. – 64 с.